

Kakó so se sedanje avstrijske dežele skupej zbrale.

V današnjih časih se je Avstrija skazala posebno mogočna in čversta, zmagavska in nepremagljiva, takó de Avstrijani po pravici, svoje veljavnosti si svesti, lahko glave povzdigujejo, in de marsikterimu ptujimu deželjanu, še celò nekimu angležkimu ministru obraz od nevošljivosti rumenkasto prepaden postaja. Torej bo gotovo vsaciga rojaka mikalo zvediti: kdaj in kakó so si posamezne sestriške dežele roké podajale, in stopile v to družinstvo, kteriga vlni vse prekucije in silnosti nevošljivcov in sovražnikov niso mogle raztergati. Zgodovinske bukve nam kažejo, de je sedanji veliki hrust zbranih deželá, imenovan Avstrija, bil ob svojim rojstvu v létu 983 majhino detice, le ena krajna grofija v današnji četertini nad Dunajskim gojzdam (Viertel ob dem Wiener-Walde), le ena pokrajna straža Nemškemu zoper Ogre, ki so se tačas okoli klatili, in kterim je mogel še pred Melk odvzet biti, de je prvi krajni grof Leopold Svetli iz frankovske rodovine Bamberžanov zamogel si tu sedež napraviti.

V létu 1043 je Avstrija, de pri začetih priliki ostanemo, sprehodila, se začela širiti, kar se je godilo pod tretjim krajnim grofam Adalbertam Zmagovavcam, ki je bil današnja četertina pod Dunajskim gojzdam, na desni strani Donave do reke Lajte od Ogerskiga privojskoval, in to reko v mejo odločil, kakor je še do zdaj ostalo. Do potlejšnjiga stolétja (1156) je Avstrija ostala krajna grofija, v katero so nemški cesarji pravico imeli poglavarje staviti; bila je takó rekoč podveršnica ali nedolétni otrok, pod nemškim višim oskerbníštvam. Rečeno léto jo je bil pa cesar Friderik Rudečobradec v enim svojim milopisu dolétno ali dorašeno in svobodno spoznal, jo z nad Anížo ležečo krajno pomnožil, in povzdignil v nadvajvodstvo z nadknežjim dostojanstvam. Zraven ji je bil dal imeti lastno deželsko nadoblastjo, sodnijo, pravico denarje kovati, in z vsim tém skorej celo samostalno najviši oblast. Pervi vojvoda Henrik Jazomirgot je bil tedej svoj sedež na Dunaji napravil, ravno na tistim mestu, kjer zdaj poslopje vojaškiga ministerstva stoji. Pod njegovim vladanjem so bili začeli svetiga Štefana cerkev zidati, somostan Šotenkloster se ima za svoj začetek njemu zahvaliti. V kakšni časti je bila Avstrija že tačas, se vidi iz zgor omenjeniga cesarskiga milopisa; v njem je Avstrija imenovana skit in serce svetiga rimsko-nemšiga cesarstva.

Naslednji vojvoda Leopold Bogaboječi je bil že konec tega stolétja (1192) po dedšini zadobil od štajarskiga vajvoda Otokarja VI. Štajarsko, katero se je bilo skorej ob enim času z Avstrijo začelo, z njo zmirej tudi po bratovsko v sosesini ravnalo, in ž njo tudi prijazne pogodbe, gledé na nasledstvo, napravljalo.

Zadnji vojvoda iz Bamberške rodovine Friderik Borovest (Friedrich der Streitbare) je bil na Krajskim že toliko v posést pridobil in nakupil, de se je „krajnski gospod“ imenoval. Ko je Rudolf, prvi nemški cesar iz Habsburške rodovine, v létu 1282 z dovoljenjem nemških knezov svojima sinovama na Avgsburškim deržavnim zboru dajal dežele, ktere so bile pred avstrijske, tačas je bilo že zedinjeno z gornje in spodnje Obanižje, Štajarsko, Koroško, Krajsko, Slovenja pokrajna (Windische Mark) in Pardenovo (Pardenone na Beneškem). Pred je vse te dežele kralj Otokar II. pod-se spravil, on, ki je imel tudi Česko, Moravsko, in kos Silezije; pa v boji zoper cesarja Rudolfa na Moravskim polji. je bil premagan in ob življenje prišel 1278. V létu 1363 je bila tudi poknežena grofija Tiroljska prišla k Avstrii, kakor tudi še nekteri kosovi Krajskiga, in ob ti

priložnosti se je bilo začelo imé „krajnski vajvoda.“ To se je zgodilo, ko je zadnja lastnica Tiroljskiga, Marjeta Širokoustnica (Margaretha Maultasche), z avstrijskim vojvodom Rudolfam VI. zavolj svojiga nasledstva bila pogodbo napravila, in od teh krajev že ob času svojiga življenja odstopila.

(Konec sledi.)

Večerni natoroslovski pogovori v Ljubljanskim muzeumu.

(Dalje.)

Tam teče in beží lep kukec (Käfer); dva urna persta ga kmalo vjameta, de se v pripravno posodico, z gobnato skorjo zamašeno, shrani. V prevotljeni zamaši druge manjši posode tičí cevka, skozi katero se mali kukci v flaško denejo, zató kér ni dobro velicih in malih skupej devati. Stekljena ali kositarnasta zamašena posoda se v krop vtakne, — in kmalo so živalice mertve.

Če ima učenc veselje in čas več reči loviti in iskati, naj v gojzdu, na prodih i. t. d. listje in kamnje vzdigne; naj loči mah od skal, od drevja, pri tléh, na poropkih, tudi naj odlomi ločeno lubje ali skorjo; tudi v gobah i. t. d. bo najdel marsikteri merčes (Insect), červice, in polževe lupinke, ki se sicer ne vidijo.

Kukci ali kebrí se skozi desno skorjato perutnico, drugi merčesi pa skoz herbet na bucike (knofle) nabo-dejo; nekteri se tudi v žganji do doma ohranijo; polževe lupine se po poti v škatlici hranijo, v ktere se enmalo mahú dene. —

V strohljenih poropkih se najde veliko lesajednih žival. Skorja osušeniga kravjeka in kojnskih fig se s paličico ali tersko vzdigne; pod njimi in v njih se najde veliko posebnih kukcov, kteri v zemljo zginejo; z dletam ali s kakšnim dolgim močnim nožem se zemlja odkoplje; takó se dobijo lahko očedeni kukci. Clo smerdljiva mérhovina je ogledati, v kteri se posebno lepi kukci redijo in najdejo. Zaveži z ruto usta in nosnice, porini merho na stran, in poberi s plošnjatimi tanjkimi klešicami (Pinzette), če se ti gnjusi, merčese s perstmi loviti in pobirati, kteri se v škatlico v mah skoz prevotljeni pokrov spustijo, in potem jih zamaši, in hrani v žganjim cvetu (Weingeist). Mravlíša imajo tudi posebne gostače. — Pri jezérih, mlakah, grabnih, lužah in močvirjih se slišijo šumeti in se vidijo mnogoverstne pleména merčesov; kačji pastirji, komarji, veše i. t. d. Na mahú, ločku, germovji, na steblih lazijo polžiki in druge živali, v vodi plavajo in se potopujejo kukci i. t. d. Gost sak, ravšelj, nam pomaga jih vjeti. Pa tudi v blatu, katero se s sakam vzdigne, se najdejo lepe živali, če se v situ, kakor je pri malih okamninah govorjeno bilo, z vodó izčistijo. Ravno takó tudi v blatu, kteriga ribči z ravšeljnám ali mrežo iz vode potegnejo, priden učenc ali sicer prijatel natoroznanstva posebne reči in živalice najde. — Platnjeni sak, na obroč našit in na palico nataknen, nam z lahkim trdam veliko lepih živalic donese, če se po travnikih, kakor de bi kosil, sém ter tjé verh cvetja, po zeliših, ob germovjih ž njim kakikrat švigne; sak na stran nagnjen, de vjete zakriva, se počasi vzdigne; na dnu mergolí polno posebnih živalic: kobilic, kukcov, stenic, mergolincov, muh, ôs, gosene, pajkov i. t. d. kterih bi drugač tudi z velikim trdam in skerbnim izkanjem dobiti ne bilo mogoče.

(Dalje sledi.)

Pogled po svetu.

(Števílo kmetovavcov v primeri k števílu obertnikov ali rokodelcov po mnogih deželah). Na 1000 kmetovavcov pride na Angležkim 200 rokodelcov, na Francozkim 50, na severnim Nemškim

Nemškim 42, na južnim Nemškim 40, na Laškim 31, na Avstrijskim 12. Iz tega se vidi, de je Angležka dežela obertniška (rokodelska) dežela, Avstrijsko cesarstvo pa poljedelska dežela. Zató ima pa tudi Angležka dežela nar imenitniši fabrike, in angležko blago je fabrikantom družih dežel v izgled. Ravno zató, kér ima Angležka dežela toliko rokodelcov, ima pa tudi zraven mogočnih bogatinov tudi nar več revežev, in če bi ji kadaj utegnila kupčija v druge dežele spodletéti, bo revšina na Angležkim strašno velika. Avstrija stoji na nar terdniši podlagi — zemljiše je stanovitno premoženje.

Jezična igračica. ¹⁾

Če po kraško šrajati želiš,
Tak udaraj z glasam korenike;
Šč zgovaraj, kakor se učiš.

Šprah obeli šaldo z ma in pej ²⁾
U pej šrajaj, kakor ū, visoko;
Kader pride é pej reci ej.
Z druž'mi glasniki ne hod' globoko.

G pred i ko s, in h ko š
Šiša, zato rečemo mi druž'i:
K pred i in ū iz u ko tje;
In to prav dopade Kraški Muzi.

Verz' v stopnjah mérjenja ³⁾ tudi preč
Krajnsko bolj in nar bolj in po lasko
Stavi namest tega: več, naj več.
Več in naj več bēster, to je kraško.

Starše 'n časti vredne z glagolam ⁴⁾
Glavnim, namest iménam vikaj;
Z drugim nej te ne bo zato sram,
Jih besedami brez straha tikaj.

Stav' pred konec ta in te terd s
V glagolskim' dvo - ino višebroju,
Ma velevniga ne rajtaj les,
Tak' postavim: delasta v znoju.

Ma se tud' še moraste učit'
Besedi, k so samo tukej znane,
Kterih pej doma ni zadobit'
Prosimo na posod' Benečane.

Jaka.

Mala slovenska stran s zlo razločnim jezikom.

Unstran Verhuike je kos zemlje, ki obseže Borovniško, Presersko in en del Ižanske fare, kjer je beseda od soseskine toliko razločena, de ljudje iz drugih bližnjih krajev ondašnih prebivavcov ne morejo vselej razumeti; zakaj razun posebniga zavijanja imajo za veliko reči druge iména. Sosedje jih s posebnim iménam kličejo, ktero kaže njih poprejšnji revni stan, jim pa zdaj celò ni v sramoto, kér po svoji pridnosti namesti lesenih čevljev ali cokel nosijo usnjate; pravijo jim namreč coklarji. Nekatere besede damo tukej v pokušnjo, kdor je bliže tam, jih bo več znal; morebiti

¹⁾ Ta pesmica je vzeta iz prijateljskiga dopisa gospoda J. V., ko je še v Gročani bil.

²⁾ Die Sprache wūrte heftig mit ma und pej. — Šprah »Sprache« ni ženskiga spòla, na priliko: vsaka dežela jéma svoj šprah. — Obéliti, zabéliti. — Šaldo heftig na priliko: ga je šaldo tepel.

³⁾ Vergleichungsstafel po Vodniku.

⁴⁾ Tak slišimo v starih narodskih pesmih, postavim:

Vi ste mi kriva bla,
De sim jez žalostna i. t. d.

bi se mársiktera neznana slovenska beseda vmes našla. Takó pravijo: rezavec, razmetavec za ženitniskiga starašina, derséla za družico, kaból za škač, zmuznik za posteliše ali špampet, vernéle za vrata ali leso pri vertu, triba za zvezan kozo (Doppelharfe); katerujáč za cajno, korbico; in še dosti družiga.

Podlipski.

Novičar iz Ljubljane.

Légar (Thyphus) še zmiraj pri nas, posebno med vojaki, hudo razsaja; v priméri bolnikov jih pa vunder veliko ne umerje. — Ravno ta vročinska bolezn, ki je tudi med vojaki v Postojni huda, je vzéla ondi kresijskiga dohtarja, Dr. De Krinisa; Dr. Vesel je hudo zbolel. — Tudi 5. bataljon našiga domačiga regimenta je prišel iz Ogorskiga domú. — Ob novim létu se bo z dovoljenjem kupčijskiga ministra vsaki dan pošni voz (Malewagen) med Postojno in Reko vozil, in tako stopi Reka in Horvaško primorje z Ljubljano, Gradcam, Dunajem i. t. d. v nar bližniši dotiko. — V izdajevanji Ljubljanskih časopisov se bojo ob novim létu nekatere spremembe zgodile. „Novice“, „Zgodnja Danica“, „Vedež“ ostanejo, kakor so bili. „Slovenja“ bo namest po celi pôli, vsakiteden dvakrat po pól poli izhajala, zató bo pa tudi z nižjim kupam mnogim vošilam vstregla. Nemški cerkveni časopis z doklado „Zeit und Ewigkeit“ bo jenjal. Kaj bo „Pravi Slovenec“ počél, še ne vémo. Na novo bo vladarstvo izdajalo vladni list v slovenskim jeziku dvakrat v tednu; „Laibacher Zeitung“ bo pa mende nemški vladni ostal. — Sliši se, de bo zasluženi bivši vodja gimnazijalnih šol, gosp. Rebič za svoje večlétne zasluge veliko zlato svetinjjo od Cesarja dobil. — Bivši poslanec deržavniga zbora gosp. Šuselka je bil pretečeni teden s svojo ženo v Ljubljani. Ona je večkrat v gledišu igrala in zlo dopadla; pri poslednji igri je tudi slovensko pesmico „Bravci! veseli vsi“ takó lepo péla, de so ji glasi dopadajenja donéli od vsih strani silno polniga plediša. Mož in žena bosta s prijazno sprejembo v Ljubljani gotovo zadovoljna. — Prihodnjo saboto bo gospodična Vesel, ki nas je že večkrat s slovenskimi poezijami razveselila, iz „Divice Orleanske“ Koseskiga krasni samogovor 4. djanja v orožni obleki junaške „Divice“ deklamirala; igrali bojo ta večer tudi igro, ki jo je Ban Jelačić v nemškem jeziku spisal, ko še ni z vojsko, ampak z poezijo opravi imel. Ban Jelačić in Koseski — dva slovanska pesnika na en večer bosta gotovo močno vabilo v glediše ta večer! —

Novičar iz mnogih krajev.

Cesar Franc Jožef so nastopili vladu avstrijskiga cesarstva 2. dan grudna lanjskiga léta; oblétnico tega nastopa praznovati, so vstvarili 2. dan t. l. nov red (Orden), ki se imenuje Franc-Jožefov red, in kteriga zamore vsakdo zadobiti, naj bo kakoršniga koli stanú in kakoršne koli vére, če si je le za vladu ali za domovino, naj bo v vojski, ali v mirnim trudu za povzdigo ljudske omike, kmetijstva, obertnijstva i. t. d. posebno zasluženje pridobil. Zató pa ta red tudi ni z nobenimi prednostmi za naslednike počasteniga sklenjen, in veljá le zasluženu samimu, — in to je práv! — Agramerica piše, de bojo Cesar v Terst, Milano, Dalmacijo in Zagreb šli; na Dunaji se od tega potovanja — sedaj pozimi — še nič ne vé. — Ban Jelačić je še zmirej na Dunaji; uni dan je bil več ur pri Cesarju; tudi ministerstva predsednik in vojni minister sta bila pričijoča. — Minister notranjih oprav je ukazal, de učiteljski pomočniki (Schulgehülfen), ki so z dekretam v službi, imajo vojašine